

Fragment falsa osmanské zlaté mince nalezený v blízkosti železniční zastávky Louny předměstí

*K fenoménu falsátorství osmanských zlatých sultání
za třicetileté války*

Vlastimil NOVÁK

72, 2017, s. 155–168

Fragment of an Ottoman forged gold coin found near the train station Louny předměstí. Notes to forging activities focused on the Ottoman gold sultani during the Thirty Years War

In 2016, one half of a copper gilded coin was found single near the train station Louny předměstí (Louny district). Its prototype corresponds with an Ottoman gold denomination sultani struck under the Sultan Suleyman I (AH 926–974/AD 1520–1566). The name of the ruler and his father were identified, but the enthronization date and the mint-name are located out of the preserved area. The ED XRF analysis confirmed solid copper basis and process of gilding in fire. With high probability, the fake is connected with serious need of gold during the Thirty Years War (and the period closely after that), and it is very likely of the local (Central European) provenance. Bohemian, Moravian and Hungarian contexts of forging activities during the Thirty Years War are analyzed, relevant archaeological and numismatic evidence is summarized.

single find; gilded copper coin; forgery; Sulajmán I (1520–1566); sultání; Thirty Years War; Louny předměstí (Louny district) [CZ].

jednotlivý nále; měděná pozlacená mince; padělek; Sulajmán I. (1520–1566); sultání; třicetiletá válka; Louny předměstí [železniční zastávka] k. ú. Louny (okr. Louny).

* PhDr. Vlastimil NOVÁK, Ph.D., Národní muzeum – Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur (Praha), vlastimil_novak@nm.cz. Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2017/33 a 2018/32, 0023272). Za poskytnutí veškerých technických a archeologických údajů ke článku patří poděkování Martinu Fritschovi. Za pramennou asistenci a užitečné připomínky náleží dík Kamilovi Smíškovi a Markovi Budajovi.

Úvod

Při povrchové prospekci byla v roce 2016, na jih od Loun, asi 200 m jiho-východně od železniční stanice Louny předměstí, jednotlivě objevena polovina osmanské pozlacené měděné mince a stříbrná osmanská mince. Fragment spolu se stříbrnou ražbou byl nalezen na uvláčeném poli ve svrchní vrstvě ornice. Dle zprávy nálezce bylo na lokalitě nalezeno v posledních letech nespécifikované množství (řádově desítky, odhad 60 + 80 kusů) drobných stříbrných mincí zejména grošového a grešlového typu.

Zhruba 300 m severovýchodně od místa nálezů stojí uprostřed polí opravená pravděpodobně původně barokní kaplička, ke které dle satelitního pohledu míří hvězdovitě několik zaniklých cest. Kapli se říká Zeměšská, neboť se nachází na staré cestě spojující Louny s obcí Zeměchy. Na této lokalitě docházelo k poměrně hustému křížení cest jižních směrů (Líšťany, Zeměchy, Zbrašín) a jejich nejrůznějších spojnic.¹

Zeměšská kaple nebyla jedinou význačnou dominantou jižních směrů – o něco severněji, starou cestu z Loun do Líšťan (než ji posunuli v rámci poválečných změn asi o 100 metrů západněji) křížila komunikace vycházející od Žatecké brány a směřující kolem Zeměšské kaple do Zeměch, Jimlína a Opočna. Na oné křižovatce stál barokní kamenný kříž s vysokým podstavcem, na němž byl reliéf Panny Marie Bolestné a po stranách stály sochy světců Jana Buriana a Pavla. Výše zmíněná Zeměšská kaple byla zachována, a recentně opravena, cesty však kolem ní zanikly a ocitla se osamoceně uprostřed pole. Dále jmenovaný kříž „U Jana Pavla“ byl zřejmě odstraněn někdy v padesátých letech při zaorávání mezí (*Havrlant 2013*, 4).

Nálezová lokalita byla tedy historicky dlouhodobě cestovně silně frekventovanou oblastí a popisované mincovní nálezy nejspíše souvisely s její silně dimenzovanou dopravní infrastrukturou, případně se sakrálními objekty tamtéž.

Nález z lokality Louny předměstí

Jako prototyp pro nalezený zlomek pozlacené mince evidentně sloužil zlatý osmanský nominál *sultání* ražený za sultána Sulajmána I. (AH 926–974/ AD 1520–1566). Zlomek umožňuje identifikaci díky jménu panovníka na aversu a filiaci, leč vročení (AH 926/ AD 1520, to jest nástupní rok vlády) a označení mincovny se nachází mimo zachovanou plochu. Popis falsa dle zmíněného prototypu:

¹ „Území mezi cestami horní zeměšskou a líšťanskou bylo propojeno několika kratšími spojkami, jejichž vzájemné křížení a splyvání bylo pravděpodobně velmi starého data a souviselo možná s příležitostnými odkryvy pro těžbu stavebních surovin. Uzlovým bodem bylo rozcestí v místech, kde se na dně údolí Červeného potoka a před počátkem stoupání úvozové zbrašínské cesty oddělovala příčná, zčásti též úvozová cesta k západu. Ta u dnes v polích stojícího zbytku tzv. Zeměšské kaple (Seemicher Kapelle) křížila dolní zeměšskou, aby nakonec vyústila do horní zeměšské cesty, tedy do pozdější silnice do Zeměch a Žatce. Druhou větví této křižovatky byla jihovýchodní šikmá spojka na (západní) líšťanskou cestu, křížící starou severojižní polní komunikaci od západního okraje města a posléze i líšťanskou cestu.“ (*Hluštík 2005*, 3, s. bohatou literaturou k tématu komunikací v oblasti).

OSMANŠTÍ SULTÁNI, Sulajmán [Suleyman] I. (AH 926–974/ AD 1520–1566), mincovna ? [*mimo zlomek*], falsum sultání AH [926]/ AD 1520.

Av.: v prostém mezikruží s perlovcem pětiřádkový arabský nápis – **sultān sulajmān/ [bin] salīm cbān ‘azza našrubu/ [ḍuriba ...] /fī / sana [926]** (= sultán Sulajmán/ [syn] Salíma chána, nechť je zajištěno jeho vítězství / [raženo ...] / v/ roku AH [926]); ornamenty v ploše, stopy nerovnoměrného pokovování, prasklý střížek.

Rv.: v prostém mezikruží s perlovcem třířádkový arabský nápis – **ḍārib [an-naḍr]/ šāhib al-‘izz [wa an-naḍr]/ fī al-barr wa al-baḥr** (= ten, kdo razí [drahý kov]/ dobyvatel slávy a [vítězství]/ na souši i na moři); ornamenty v ploše, stopy nerovnoměrného pokovování, prasklý střížek.

Lit.: *Album 2011*, pro typ srov. 143, č. 1317; *Artuk 1974*, pro typ aversu srov. 510–521, č. 1533 (Belgrád), č. 1534 (Bursa), č. 1564 (Srebrenica) a pro typ reversu srov. 505–524, č. 1517 (Qustantíníja), č. 1523 a 1525 (Ámid), č. 1541 (Dimašq), č. 1548 (Mar’áš), č. 1556 (Misr), č. 1569 (Sírúz), č. 1572 a 1573 (Zabíd); *Damali 2010*, pro typ aversu srov. 502–503 (Amásíja), 526 (Baghdád), 540 (Belgrád), 544 (Bursa), 548 (Džándža), 568–569 (Edirne), 580 (Halab), 609 a 613 (Qustantíníja), 661 (Múdáwa), 698–700 (Sidre Qapisí), 713 (Sírúz) a pro typ reversu srov. 507 (Ámid), 525 (Baghdád), 578–579 (Halab), 608 (Qustantíníja), 663 (Mawsil), 684 (Ruhá), 711 (Sírúz), 745 (Zabíd) a **zároveň pro typ aversu i reversu srov. 564, č. 10-MS-A4a (Misr)**; *Ghalib 1890*, pro typ reversu srov. 292, č. 2519 (Amásíja); *Lane-Poole 1883*, pro typ aversu srov. 71–74, č. 172 (Qustantíníja), č. 185 (Sidre Qapisí) a pro typ reversu srov. 78–81, č. 197 (Halab), č. 205 (Misr); *Mitchiner 1977*, pro typ aversu srov. 206, č. 1252 (Qustantíníja) a **zároveň pro typ aversu i reversu srov. 206, č. 1253 (Misr)**; *Østrup 1938*, –; *Pere 1968*, pro typ aversu srov. 110–113, č. 159 (Baghdád), č. 162 (Belgrád), č. 163 (Bursa), č. 164 (Džándža), č. 170 (Edirne), č. 183 (Múdáwa), č. 189 (Sírúz) a pro typ reversu srov. 111–113, č. 171, 173 (Halab), č. 191 (Tabríz), č. 194 (Zabíd); *Schaendlinger 1973*, –; *Sultan 1977*, pro typ aversu srov. č. 1076 (Sidre Qapisí); *www.zeno.ru*, pro typ aversu srov. č. 83812 a 15928 (Amásíja), č. 194158 (Belgrád), č. 15730 a 112366 (Bursa), č. 111748 (Halab), č. 8970, 9641, 10325, 10653, 10654,

15934, 106054, 111793, 112367, 112787, 132489, 132492, 156220, 175258, 175903 (Qustantíníja), č. 8450, 10349, 95332, 111777 (Sidre Qapisí), č. 10320, 10930, 112371 (Sírúz), č. 114337 a 189359 (Srebrenica) a pro typ reversu srov. č. 15926, 21720, 112661 (Ámid), č. 15923 (Dimašq), č. 15925, 112369, 112636 (Halab), č. 124159 (Mar'áš), č. 10343 a 132490 (Qustantíníja) a **zároveň pro typ aversu i reversu srov. č. 111753 (Qustantíníja). Zároveň pro typ aversu i reversu srov. dále** (leden 2018): <http://www.edgarlowen.com/islamic-coins-sold.shtml>, č. 7141; <https://www.numisbids.com/n.php?p=sale&sid=1315&cid=34419>, lot 563. Ve sbírce Náprstkova muzea se nacházejí dvě zlaté mince Sulajmána I., které vykazují částečnou typovou shodu – aversu (mincovna Sidre Qapisí, inv. č. N 13.813) nebo reversu (mincovna Misr, inv. č. N 1.171). Dále pak jedna mince vykazuje souběžnou typovou shodu aversu i reversu s lounským falsem (mincovna Misr, inv. č. N 7.515). Materiál je nepublikován.

1. pozlacené měděné jádro; 0,869 g; 17,9/10,6 mm (tloušťka circa 1 mm); 9 h; fragment (circa 50%); praskliny střížku; prosvítající jádro na plochách, v prasklinách a v lomu jasně patrné.

ED XRF: vnitřní hrana zlomku: Fe 2,33%, Cu 34,55%, Zn 1,38%, Ag 1,46%, Sn 0,72%, Au 50,81%, Hg 7,72%, Pb 1,02%; zlacená plocha zlomku: Fe 1,07, Cu 21,41%, Zn 2,09%, Ag 1,51%, Sn 0,62%, Au 62,79%, Hg 10,35%, Pb 0,16%.

Mince byla testována na složení kovu s výše uvedenými výsledky energiově disperzivní rentgenové fluorescenční analýzy (ED XRF, provedena v laboratoři Středočeského muzea v Roztokách): Naměřené hodnoty jsou informativní, neboť charakter analýzy je kvalitativní, nikoli kvantitativní. Při testování dochází k vzájemnému ovlivnění základního kovu (měď) a povrchové úpravy (zlato a rtuť). Tyto dvě vrstvy nelze měřit odděleně. Hodnoty nevypovídají o přesném složení jádra. Lze tedy odůvodněně konstatovat, že mince byla zlacena v ohni na měděné jádro – stanovené obsahy zlata vypovídají hlavně o tloušťce zachovalého zlacení.

●□ 1: Detail hrany falsa z Loun předměstí.

Zvětšeno 2:1.

Druhou osmanskou minci nalezenou individuálně na dané lokalitě představuje velmi špatně zachovalá stříbrná ražba osmanského sultána Osmana II.:

Osman [Uthmán] II. (AH 1027–1031/ AD 1618–1622), mincovna ? [*mimo střížek pravděpodobně Misr, tj. Egypt*], medini AH 1027/ AD 1618.

Av.: v [prostém mezikruží s perlovcem] třířádkový arabský nápis – **sultān/ 'utbmān bin/ aḥmad [chān]** (= sultán/ 'Uthmán syn Aḥmada [chána]).

Rv.: v ploše čtyřřádkový arabský nápis – **'azza naṣrubu/ ḡuriba [miṣr]/ [sana]/ [1027]** (= nechť je zajištěno jeho vítězství / raženo [v Egyptě]/ [roku] / AH [1027]); centrální ornament.

Lit.: *Pere 1968*, pro typ mince srov. 153, č. 402–403 (Misr).

2. AR; 0,921 g; 13,9/14,0 mm; značně setřelá.

Autentické zlaté mince Sulajmána I. v nálezech na území Čech a Moravy nejsou vzácností. V souvislosti s publikovanými jednotlivě nalezenými mincemi do roku 1996 se objevují lokality jako Chvalkovice (okr. Náchod, mincovna Sidre Qapisi), Třeština (okr. Šumperk, mincovna Misr) nebo Dobrotice (okr. Kroměříž, mincovna Misr) – viz *Novák 2006*, 182–183. Zlaté mince zmíněného panovníka jsou pak mezi publikovanými mincemi daného období registrovány také v hromadných nálezech z Kamenice nad Lipou (okr. Pelhřimov, mincovny Ámid, Sidre Qapisi, Qustantíníja, Misr), Uničova (okr. Olomouc, mincovny Amásíja, Misr) či ze Skutče (okr. Chrudim, mincovna neurčena), viz *Novák 2006*, 182–183. Z nepublikovaných ražeb jmenujme jedno *sultání* v hromadném nálezu z Janovic u Kravař (okr. Česká Lípa, 2013, mincovna Sidre Qapisi) nebo jednotlivý kus z okolí Plzně (2017, mincovna Halab) a jedna ražba v hromadném nálezu z Horních Rápotic-Humpolce (okr. Pelhřimov, 2015, mincovna Sidre Qapisi) – komplexně viz připravovaná publikace o nálezu z Rápotic.

Stříbrné *medini* osmanského sultána Osmana II. je první ražbou z tohoto kovu raženou za zmíněného panovníka dokumentovanou na území ČR. Stříbrné mince osmanských sultánů jsou oproti jejich zlatým ražbám v jasné menšině a jejich nálezový horizont – podobně jako u zlata – je soustředěn na období třicetileté války. U zlatých mincí šlo primárně o tezaurační materiál, osmanské stříbro z důvodu jejich malé váhy ve valné většině představuje jednotlivé náhodné ztráty nebo vysoce menšinové příměsi hromadných depotů. Stříbrná mince od Loun se svým padělaným pozlaceným protějškem z téže lokality evidentně

oběhově ani tezauračně nesouvisí, jde evidentně o náhodnou ztrátu ve spojení se silně dopravně frekventovanou lokalitou.

Falsa zlatých osmanských mincí za třicetileté války na území střední Evropy – moravská stopa

Zlomek falešné mince z Loun napodobující *sultání* Sulajmána I. není jediným falsem napodobujícím osmanskou zlatou minci nalezeným na území České republiky. V roce 2010 byla v katastru obce Vrchoslavice (okr. Prostějov) jednotlivě objevena polovina pozlacené stříbrné mince, jejíž prototyp odpovídá zlatému osmanskému nominálu *sultání* raženému za sultána Salíma II. (AH 974–982/ AD 1566–1574, *Novák – Videman 2011*). Exemplář váhově odpovídá standardnímu dobovému *sultání* (circa 3,5 g), kaligrafie je nadprůměrná, s realisticky umístěnými ornamenty (obr. 2–3). Mince byla analyzována formou rentgenové fluorescenční analýzy (vnitřní hrana zlomku: Fe 0,82%, Cu 0,63%, Ag 50,66%, Au 37,44%, Hg 10,45%, zlacená plocha zlomku: Fe –, Cu 1,15%, Ag 8,32%, Au 81,42%, Hg 9,11%) a bylo konstatováno, že se jedná o předmět vyrobený ze stříbra a následně pozlacený v ohni (*Novák – Videman 2011*, 37–38).

● □ 2: Falsum z Vrchoslavic.

● □ 3: Detail hrany falsa z Vrchoslavic. Zvětšeno 2:1.

Taktéž Salímovy autentické zlaté mince nejsou v Čechách ani na Moravě neobvyklé, byly součástí hromadných smíšených tezauračních depotů a mohly dobře sloužit jako prototypy pro dobovou lokální padělatelskou činnost (*Novák – Videman 2011*, 40). Vrchoslavické falsum evidentně koresponduje s teorií spojitosti nálezů lokalizovaných severně od linie Jihlava – Žďár – Kroměříž – Hodonín s obdobím třicetileté války a následující periodou (*Novák 2006*, 184). Zřejmě představuje zvýšenou dobovou poptávku po zlatě a je s největší pravděpodobností místní (středoevropské) proveniencí (*Novák – Videman 2011*, 40).

Falsa zlatých osmanských mincí za třicetileté války na území střední Evropy – česká stopa

Oproti padělku z Vrchoslavic, lounské falsum, vzhledem ke své lepší zachovalosti informační části legend, poskytuje více dat k možné identifikaci prototypu. Je zajímavé, že shodný typ pro avers i revers napodobované Sulajmánovy zlaté mince se obecně vyskytuje u řady mincoven, leč odděleně. Shodný avers (nikoli současně revers) vykazují mincovny Amásíja, Baghdád, Belgrád, Bursa, Džándža, Edirne, Halab, Múdáwa, Qustantíníja, Sidre Qapisí, Sírúz, a Srebrenica. Dále – *vice versa* – shodný revers (nikoli současně avers) se objevuje u následujících mincoven: Amásíja, Ámid, Baghdád, Dimašq, Halab, Mar’áš, Mawsil, Qustantíníja, Ruhá, Sírúz, Tabríz a Zabíd. Naprosto fascinující geografický rozptyl mincoven se stejným typem lícních či rubních razidel (od Evropy po Blízký východ a Kavkaz) ukazuje na značné množství raženého kovu a solidní centralizovanou organizaci. Pouze dvě mincovny mají zároveň avers i revers stejného typu, shodného s lounským falsem (Misr a Qustantíníja). Na množství shod izolovaného líce a rubu je počet existujících publikovaných mincí se zároveň stejným typem aversu a reversu minimální (5 kusů, obr. 4–8). Prototypy shodné s lounským falsem:

●□4: Damali 2010, 564, č. 10-MS-A4a
(Misr, AH 926).

●□5: Mitchiner 1977, 206, č. 1253
(Misr, AH 926).

●□6: <http://www.edgarlowen.com/islamic-coins-sold.shtml>, č. 7141 (Misr, AH 926).

●□7: <https://www.numisbids.com/n.php?p=sale&sid=1315&cid=34419>, lot 563 (Misr, AH 926).

●□8: www.zeno.ru, č. 111753
(Qustantíníja AH 926).

Z typologického hlediska je rovněž třeba doplnit, že čtyři zlaté mince nalezené v Čechách a na Moravě vykazují typovou shodu s lounským falsem. Ovšem opět odděleně: avers mají typově shodný mince z Uničova (mincovna Amásíja, Štěpková 1963, 153, č. 2) a Janovic u Kravař (mincovna Sidre Qapisi, nepublikováno), revers pak ražby z Kamenice nad Lipou (Ámid, Štěpková 1963, 153, č. 3 a Misr – AH 943 sic! – Štěpková 1963, 155, č. 13). Je pozoruhodné, že shodu (byť izolované aversy a reversy) v tomto případě vykazují čtyři ze sedmnácti registrovaných kusů. Je tedy více než odůvodněné se domnívat, že možnost domácí inspirace vyskytujícími se prototypy pro výrobu lounského falsa byla velmi pravděpodobná.

Falsa zlatých osmanských mincí za třicetileté války na území střední Evropy – uherská stopa

Není bez zajímavosti, že nedávno bylo v jedné maďarské soukromé sbírce (Szilágyi Mihály, Budapest) dokumentováno falsum napodobující zlaté *sultání* osmanského sultána Muráda III. (AH 982–1003/ AD 1574–1595) ražené v Egyptě (Misr) s neúplným letopočtem AH [98]2/ AD 1574 (2,36 g a 21 mm; obr. 9). Mince byla nalezena jednotlivě na blíže neurčené lokalitě mezi městem Pécs a Blatenským jezerem (jižní Maďarsko). Má jednoznačně měděné jádro, které na řadě míst jasně prosvítá pod sekundárním zlacením. Kaligrafie nápisů je silně degradovaná, avšak o egyptské provenienci prototypu není pochyb (viz níže):

●◻9: Falsum od Pécsi:

OSMANŠTÍ SULTÁNÍ, Murád III. (AH 982–1003/ AD 1574–1595), mincovna *Misr* (Egypt), falsum sultání AH 982/ AD 1574.

Av.: v prostém mezikruží s perlovcem čtyřřádkový arabský nápis – **sultān murād bin/ salīm chān ‘azza/ našruhu đuriba fi/ mišr [98]2 sana** – sic! – (= sultán Murád, syn/ Salíma chána, nechť je zajištěno/ jeho vítězství, raženo v/ Egyptě roku AH [98]2); ornamenty v ploše; lehce excentrická ražba.

Rv.: v prostém mezikruží s perlovcem třířádkový arabský nápis – **đarib an-nađr/ šāhib al-‘izz wa an-našr fi/ al-barr wa al-bađr** (= ten, kdo rází drahý kov/ dobyvatel slávy a vítězství/ na souši i na moři); ornament v ploše.

Lit.: pro prototyp srov. *Damali 2011*, 127, č. 12-MS-A1b.

Pozlacené měděné jádro; 2,36 g; 21 mm.

Srovnvej originální prototypy (Murád III., Misr AH 982):

●□10: www.zeno.ru, č. 20376 (3,5 g).

●□11: www.zeno.ru, č. 10695.

V této souvislosti vychází zajímavě typologické srovnání s početnými nálezy zlatých Murádových mincí ražených v Egyptě dokumentovaných v Čechách a na Moravě – z dříve publikovaných nálezů mají zároveň shodný typ aversu i reversu dvě mince z Kamenice nad Lipou (*Štěpková 1963*, 160). Dále pak mají z egyptských ražeb shodný typ aversu kusy z Uničova, Raškovic, Tichova a Kamenice nad Lipou (*Štěpková 1963*, 160–161). Z nově publikovaných nálezů pak mají zároveň stejný typ aversu i reversu kusy z Votic (*Novák – Procházka 2010*) a Tvrdonic (*Novák 2014*), a jedna nepublikovaná mince ze středních Čech. Shodný typ aversu pak nesou ražby z Prahy-Hradčan (*Frolík – Novák 2007*) a z Dobroměřic (okr. Louny, nepublikováno). Výše zmíněné údaje naznačují poměrně masivní rozšíření osmanských zlatých ražeb 16. století mimo území jejich prvotního, přirozeného a funkčního oběhu v oblastech ovládaných osmanskou mocí.

Nálezy osmanských zlatých mincí na území Českých zemí a Uher – srovnání situace pro potenciální falsátorskou činnost

Pro falsátorské aktivity na zmíněném území je zapotřebí srovnání přítomnosti osmanských zlatých mincí 16. století v nálezech z daného teritoria, tj. vyhodnocení situace pro potenciální motivaci a inspiraci. Naprostá většina nálezů osmanských mincí na území Čech a Moravy je hromadného charakteru a souvisí s nejistým údobím třicetileté války (1618–1648) a obdobím těsně po ní (*Nálezy III/1, Štěpková 1963, Novák 2006, Novák 2011*). Zlaté osmanské mince na výše zmíněném teritoriu nebyly taveny a znovu mincovány zejména z důvodu vysoké kvality ražebního kovu (zlato získané Osmany po dobytí Egypta v roce 1516) a objevují se v nálezech ukrytých od konce 16. století až po samý konec 18. století. V zásadě jsou zde zastoupeny mince ražené mezi lety 1520 a 1640. Zlaté osmanské nominály typu *sultání* jsou ve valné většině obsaženy ve smíšených hromadných nálezech (v 48 případech z toho času 79 známých nálezů jde o hromadné depoty a zlaté osmanské mince jsou tam zastoupeny ve více exemplářích, dále je aktuálně evidováno 14 jednotlivých nálezů těchto mincí, *Novák 2006*, 182–183, *Novák 2011*, plus nepublikovaný materiál). Zlaté osmanské mince v hromadných i jednotlivých nálezech vykazují značnou oběhovou zátěž, jakož i pokusy o dělení či testování.

Obecně se struktura nálezů tureckých mincí od konce 16. století do druhé poloviny 18. století v Čechách liší od situace na Moravě, což vyplývá z odlišného historického vývoje obou teritorií. Čechy – na rozdíl od Moravy – nebyly nikdy tureckým nebezpečím bezprostředně ohroženy. Nálezy osmanských mincí v Čechách jsou rovnoměrně rozptýleny po celém území. Na Moravě se tyto nálezy (většinou hromadné smíšené depoty) vyskytují severně za linií Jihlava – Žďár – Kroměříž – Hodonín a byly ukryté víceméně jednoznačně v souvislosti se třicetiletou válkou. Jižně od zmíněné linie lze pak nálezy velmi pravděpodobně spojovat s tureckými aktivitami.

U hromadných smíšených nálezů jsou osmanské zlaté mince v horních Uhrách (na Slovensku) jasně okrajovou příměsí (z celkově registrovaných 26 nálezů s osmanskými mincemi jen 5 obsahuje osmanské zlato 16. století – *Štěpková 1968, Budaj – Hunka – Novák 2005*) a lze jejich funkci hodnotit jako přítomnost puncovaného kovu určité kvality a hmotnosti. Tyto nálezy vypovídají o skladbě oběživa daného období minimálně. Oproti Čechám a Moravě, kde dominují zlaté osmanské mince, v horních Uhrách kvantitativně převažují v nálezech mince stříbrné či z obecných kovů. Mlčení pramenů k produkci, distribuci a oběhu osmanských mincí v horních Uhrách by pak mohlo potvrzovat nevýjimečnost či okrajovost takovýchto jevů. Počátky aktivit Turků v horních Uhrách (30. léta 16. století) jsou charakterizovány loupeživými výboji a tomu odpovídá i drobný charakter a rozptýlenost mincovních nálezů. Ani nálezy z 2. poloviny 16. století svou malou velikostí a nominálovou rozrůzněností neodrážejí situaci, kdy byli Turci schopni obsadit až třetinu hornouherského území, které se však stalo pouze součástí pohraniční oblasti oddělující Osmanskou říši od zbytku přímo okupovaného uherského království. Pro koncentraci numismatických nálezů má největší význam pevnost v Nových Zámcích (vybudovaná 1545–1546),

kteřá se stala největší osmanskou překážkou při postupu na Vídeň. Pro první polovinu 17. století je pak typická zvýšená osmanská aktivita na západě a jihu střední části horních Uher, ale skladba nálezů dokládá, že osmanské (a jiné islámské) mince ztratily svou státní identitu a staly se valutou. Podstatným faktem zůstává, že část horních Uher byla objektem osmanské expanze, ale tato oblast jako celek nebyla nikdy začleněna do struktury samotné Osmanské říše.

Situace na území dnešního Maďarska byla odlišná – od bitvy u Moháče (1526) bylo dané území přímo okupováno do roku 1687, resp. 1699. Z tohoto důvodu zde mělo postavení osmanských mincí jiný charakter než na Slovensku (v horních Uhrách). Na uherském území je registrováno 93 nálezů s osmanskými mincemi, z nichž 32 obsahuje osmanské zlaté mince 16. století (*Gyöngyössy 2004*, 102–106). Nálezy s osmanským zlatem jsou převážně hromadného charakteru, pouze osm zlatých mincí bylo nalezeno jednotlivě. Osmanské mince v těchto nálezech netvoří objemovou většinu. Z lokalit vedených jako uherské dnes čtyři leží v Rumunsku, pět na Slovensku a dvě v Srbsku. Pro srovnání v rámci celkového oběhu – v Uhrách je pro 16. století registrováno 39 smíšených nálezů s osmanským stříbrem, u nichž je v pěti případech přimíšeno neosmanské zlato. Osmanské mince (onoho času hlavně stříbrné) se do Uher začaly masivněji dostávat po bitvě u Moháče, kde se mísily s místních oběživem, ale situace u nálezů v periferních oblastech (Sedmihrady) se projevovala zejména větším objemem a čistotou osmanské složky. Oproti horním Uhrám jsou hromadné nálezy ve zbylých Uhrách velikostí mnohonásobně větší (několikatisícové objemy nejsou výjimkou), jejich složkou je v převažující míře stříbro. Celkově je na území Uher v současné době evidováno 378+X osmanských zlatých mincí, převážně ze 16. století (*Gyöngyössy 2004*, 30). Ukládání mincí do země zde jednoznačně souviselo s vojenskými událostmi, a to v období od poloviny 16. století do konce 17. století. Velká část nálezů s osmanskými mincemi v Uhrách byla ukryta v blízkosti opevněných center a míst systematické působnosti Turků (lze vysledovat čtyři oblasti se zvýšenou koncentrací nálezů – Buda, Blatenské jezero, Pécs a Szeged). Je vysoce pravděpodobné, že stříbrné mince spíše sloužily v ekonomických stycích osmanské komunity a mince zlaté byly používány jako součást výběru daní a jako forma plateb lokálního obyvatelstva Turkům. Zde je tedy falsátorská motivace nasnadě. Podle G. V. Székelyho nelze počítat s významnějším zastoupením a důležitější rolí osmanských mincí v oběžném systému na uherském okupovaném území. Na druhé straně lze ve výskytu osmanských mincí v nálezech dané oblasti spíše spatřovat jisté jednotící teritoriální tendence, jako tomu bylo například v případě Sedmihrad nebo severního Srbska a dalších přilehlých uherských území (*Székely 2002*, 327).

Falsa zlatých osmanských mincí za třicetileté války – střeoevropský kontext

Obecně vzato, oba výše zmiňované padělků z Čech a Moravy mají v tehdejší reálné situaci dostatek domácího inspiračního materiálu, jak to potvrzují autentické nálezové zlaté mince Sulajmána I. a Salíma II. V zásadě asi nehrálo roli, jestli byl padělek vyráběn podle jednoho exempláře s oběma typově shodnými stranami (menšinová varianta) či byl inspirován více kusy. Jakkoli i u obou zmíněných kusů byla kaligrafie kopírována na vysoké úrovni, pokovení bylo slabé a bylo zřejmě důvodem pro prubířské zlomení obou mincí. Vzhledem k tomu, že byly nalezeny zlomené na území českém a moravském – pro svou špatnou fyzickou vzhledovou kvalitu nemohly mít dlouhou životnost – lze tedy odůvodněně předpokládat, že byly vyrobeny ve střeoevropském prostoru. Jednoznačně tak představují zvýšenou dobovou poptávku po zlatě v turbulentních časech třicetileté války a těsně po ní. Tento motiv byl patrně posílen faktem, že oproti jiným zlatým ražbám té doby sloužícím ve střední Evropě k teauraci, byly osmanské zlaté mince ve výrazné menšině, a tudíž možnost jejich odhalení *de visum primum* porovnáním se srovnávacím materiálem byla hypoteticky pokládána za nízkou. Dobrá kaligrafie u českého i moravského falsa svědčí o dobré řemeslné dovednosti kopistů, jakkoli bez zjevné znalosti arabštiny – padělané mince byly odhaleny kvůli jejich technologické výrobě, nikoli typologické prototypové nedokonalosti. Horní Uhry (Slovensko), vzhledem k malému množství nálezů osmanských mincí na svém území a k perifernímu charakteru dobových událostí ve sledované kontextu, vysoce pravděpodobně nebylo ideálním inspiračním a motivačním prostředím pro falšování osmanských zlatých mincí. V uherském případě (padělek mince Muráda III.) jde u dosti nekvalitního falsa zřejmě o kombinaci ngramotnosti a řemeslné nezpůsobivosti; poptávková motivace i lokální provenience bude zřejmě stejná jako v případě českého a moravského padělku. V Uhrách byly zjevně tyto mince v daném období prostředkem plateb lokálního obyvatelstva osmanské okupační moci (v relevantně větším množství) – padělání v tomto případě pravděpodobně spoléhalo i při nižší kvalitě provedení na menší šanci odhalení v rámci většího kvanta stejnorodého materiálu. Onen uherský kus vzhledem ke svým špatným technologickým a typologickým charakteristikám snad jen obíhal kratčěji, nebyl primárně znehodnocen; zřejmě byl jen z oběhu vyčleněn, odstraněn jako evidentní padělek a – nepoužíván – byl ztracen.

Literatura

- Album, S. 2011:* Checklist of Islamic Coins. Santa Rosa (Calif).
- Artuk, I. – Artuk, C. 1974:* Istanbul arkeoloji müzeleri teşhirdeki islami sikkeler katalogu. II. İstanbul.
- Augst, B. 1958:* Osmánské altuny z nálezu v lese Koblížku u Kamenice nad Labem, Numismatické listy 13, 92–96.
- Budaj, M. – Hunka, J. – Novák, V. 2005:* Nové nálezy tureckých mincí zo Slovenska, Numismatický sborník 20, 127–138.
- Damali, A. 2010:* History of Ottoman Coins. Vol. 2. İstanbul.
- Damali, A. 2011:* History of Ottoman Coins. Vol. 3. İstanbul.
- Fiala, E. 1922:* Zlatý poklad. Koblížek u Kamenice, Věstník Numismatické společnosti československé 4, 170–171.
- Frolík, J. – Novák, V. 2007:* Nález turecké zlaté mince v Praze na Hradčanech, Numismatický sborník 22, 260–266.
- Ghalib, I. 1890:* Numismatique ottomane. Constantinople.
- Gyöngyössi, M. 2004:* Altin, Akce, Mangir... Osmán pénzek forgalma a kora újkori Magyarországon. Budapest.
- Harušťák, M. – Novák, V. 2013:* Nález stříbrných osmanských mincí sultána Salíma III. z Mladé Boleslavi-Podchlumí, Numismatický sborník 27/1, 134–136.
- Havrlant, J. 2013:* Kříž u Jana Pavla, Farní zpravodaj (Vydává Farní rada Římskokatolické církve v Lounech), Louny, ročník 6, červen 2013, 4.
- Hluštík, A. 2005:* Bývalý Kostkův lom v Lounech. Viz <http://www.vej.cz/regiz/clanky/clanky2005.html#kostka> (11. prosince 2017)
- Hrubeš, M. – Novák, V. 2011:* Nález stříbrného piastru osmanského sultána Muráda V. u obce Újezdec (okr. Svitavy), Numismatický sborník 26/2, 314–315.
- Kubík, M. – Novák, V. 2011:* Nález stříbrné mince osmanského sultána Salíma III. z Lysé nad Labem (okr. Nymburk), Numismatický sborník 26/1, 144–146.
- Lane-Poole, S. 1883:* Catalogue of Oriental Coins in the British Museum. Vol. VIII. The Coins of the Turks in the British Museum. London.
- Militký, J. – Novák, V. 2010:* Nález osmanské stříbrné mince Salíma I. z Českého Krumlova, Numismatický sborník 25, 170–172.
- Mitchiner, M. 1977:* Oriental Coins and their Values. The World of Islam. London.
- Nálezy III/1:* Nemeškal, L.: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí tolarového. In: Nohejlová-Prátová, E. (ed.): Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl III/1. Praha, 1957, 7–214.
- Nemeškal, L. 1958:* Nálezy z údobí třicetileté války v Drhovech, okr. Dobříš, Numismatický sborník 5, 353–354.
- Novák, V. 1996:* Find of a Piaster of the Ottoman Sultan Mustafa II in Prague-Suchdol Quarter, Archiv Orientální 64, 395–398.
- 2006: Struktura nálezů tureckých mincí v Českých zemích a na Slovensku, jejich interpretace s přihlédnutím k nově publikovanému materiálu, Numismatický sborník 21, 181–189.
- 2010: Nález dvou stříbrných osmanských mincí od Nakléřova (okr. Ústí nad Labem), Numismatický sborník 25, 186–188.
- 2011: Nové nálezy tureckých mincí z území Čech, Moravy a Slovenska. In: Pecha, L. (ed.), Orientalia Antiqua Nova. XI. Sborník z vědeckého kolokvia, pořádaného v Plzni ve dnech 10. a 11. března 2011. Plzeň, 101–103.
- 2014: Nález osmanské zlaté mince Muráda III. z Tvrdonic (okr. Břeclav), Numismatický sborník 28/2, 287–290.

- 2015: Nález jedné osmanské a tří čínských mincí z Jaroměře (okr. Náchod). Numismatický sborník 29/1, 120–124.
- Novák, V. – Procházka, Z. 2010: Nález zlaté osmanské mince Muráda III. z Votic (okr. Benešov), Numismatický sborník 25, 183–185.
- Novák, V. – Smělý, T. 2011: Nález fantazijního osmanského žetonu z Předměřic nad Jizerou (okr. Mladá Boleslav), Numismatický sborník 26/1, 146–148.
- Novák, V. – Smíšek, K. 2015: Nález osmanské stříbrné mince sultána Bájazida II. a stříbrné benátské ražby druhé poloviny 16. století z Bělé pod Bezdězem (okr. Mladá Boleslav), Numismatický sborník 29/1, 117–119.
- Novák, V. – Videman, J. 2011: Nález zlomku osmanské stříbrné pozlacené mince od Vrchoslavic (okr. Prostějov), Numismatické listy 66/1, 36–40.
- Østrup, J. 1938: Catalogue des monnaies arabes et turques du Cabinet royal des médailles du Musée national de Copenhague. Copenhague.
- Pere, N. 1968: Coins of the Ottoman Empire. Istanbul.
- Schaendlinger, A. C. 1973: Osmanische Numismatik. Braunschweig.
- Skutil, J. – Malá, A. 1958: Soupis středo- a novověkých nálezů mincí na Moravě, Numismatický sborník 2, 332.
- Sultan, J. 1977: Coins of the Ottoman Empire and the Turkish Republic. Thousand Oaks (Calif.)
- Székely, G. V. 2002: Elkülönülés vagy egységülés? A hódoltság éremleletek összetételének strukturális változásai a 16. századi Magyarországon, *Opuscula hungarica* 3, 325–331.
- Štěpková, J. 1957: Nález u Chvalkovic (okres Jaroměř), Numismatický sborník 4, 213–214.
- 1963: Coins of the Osmanli Sultans in the Coin-Hoards found on Czechoslovak Territory, *Annals of the Náprstek Museum* 2, 141–192.
- 1964: The Structure of the Finds of the Islamic Silver Coins in the Territory of Czechoslovakia, *Annals of the Náprstek Museum* 3, 113–128.
- 1968: Islámské mince v nálezech ze Slovenska, Numismatický sborník 10 (1967–1968), 278–282.
- www.zeno.ru databáze islámských mincí